

Maria Bidovec

Univerza v Vidmu, Videm

UDK 929Valvasor J. V.:930.1(497.4)

Valvasor in prihodnost

Valvasorja lahko na več ravneh povežemo s pojmom »prihodnost«. Izhodišče je nekaj znanih podatkov iz njegovega življenjepisa, nekaj listin, s katerimi razpolagamo, in seveda to, kar nam o sebi razkriva on sam, predvsem skozi svoje glavno delo *Slavo vojvodine Kranjske*. Na podlagi omenjenega skušam dojeti njegovo gledanje na svojo osebno prihodnost in na prihodnost ljubljene dežele Kranjske. Iz vsega, kar vemo o njem, se nam prikaže lik človeka, ki intenzivno proučuje preteklost in se živahno udeležuje sedanjosti, hkrati pa ima pri vseh svojih odločitvah – bodisi s področja zasebnega življenja bodisi v zvezi s svojim raziskovanjem – pogled uperjen v prihodnost. Prispevek se zaključi z nekaj citati iz njegovega opusa, ki nam lahko nudijo razmislek o naši lastni prihodnosti.

Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske*, prihodnost, Kranjska

This contribution offers some thoughts on Valvasor and the future. Starting from some well-known biographical aspects, from available documents – especially his key work *The Glory of the Duchy of Carniola* – and what these reveal about Valvasor himself, the author seeks to make clear the natural historian and polymath's attitude towards his own future and that of his beloved homeland. The result is a personal portrait that – although profoundly interested in the past and spiritedly involved in the present – shows how all his personal choices, those concerning his private life and also those concerning his research and studies, were always informed by attention to the future. The contribution concludes with quotations from his work which can help provide ensuing generations with a starting point for reflection on our own future.

Valvasor, *The Glory of the Duchy of Carniola*, future, Carniola

1 Uvod

Ko so me organizatorji seminarja povabili, da bi s kratkim predavanjem sodelovala na 50. obletnici Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, nisem imela veliko časa, da bi razmišljala o temi, ki bi jo izbrala.

Ker se več let ukvarjam z Valvasorjem in ga imam – vsaj podzavestno – vedno v mislih, mi je bilo skoraj samoumevno, da bo tema »Valvasor in prihodnost«. Šele ko sem se lotila dela, sem se srečala z nepredvidenim problemom: v digitaliziranem gradivu iz *Slave vojvodine Kranjske*, ki sem si ga zbrala že pred leti, sem poiskala besede, ki bi pomenile »prihodnost« in ugotovila, da jih veliki polihistor (skoraj) nikoli ne uporablja. Čeprav zajema moj osebni mali korpus le malo več kot 5 % celotnega dela, je nekako že značilno, da se ta beseda redkokdaj pojavi. Valvasor prihodnosti ne ubeseduje niti – kot kaže – se ni temeljiteje ukvarjal s pojmom prihodnosti. Če si ogledamo stvar malce поблиže, pa to sploh ne pomeni, da ne bi bilo njegovo razmerje do prihodnosti kar tesno in intenzivno. Prav nasprotno.

Najprej bo treba seveda malce natančneje opredeliti, kaj razumemo pod besedo »prihodnost« in o kateri oz. čigavi prihodnosti bo govora. Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) je to »čas, ki bo prišel« oz. »obstoj, stanje česa v tem času«. ¹ Izpostavila bi tri ravni:

¹ http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=prihodnost&hs=1

- razmerje do Valvasorjeve lastne prihodnosti,
- razmerje do prihodnosti rodne Kranjske in sploh naslednikov, potomcev,
- naša prihodnost v razmerju do Valvasorja oz. kaj nam ta lik lahko pove o naši prihodnosti danes.

2 Valvasor v razmerju do svoje lastne prihodnosti

Valvasor je bil človek dejanj, kar je dokazoval skozi celotno življenje. Na prvi pogled bi lahko rekli, da ljudje, kakršen je bil on, ne živijo ne v preteklosti ne v prihodnosti, pač pa pretežno v sedanjosti. Velik del njegovega pisnega opusa pa je veljal zgodovini, kulturi, šegam, torej preteklosti. Če si stvar ogledamo malo temeljiteje, bomo ugotovili, da je tudi polihistorjeva vez s »časom, ki bo prišel«, veliko močnejša in omogoča nekaj zanimivih pobud za razmislek.

O Vajkardovem zasebnem življenju še vedno ne vemo prav veliko. Od druge polovice 19. stoletja pa do danes so se s čim podrobnejšim sestavljanjem njegovega življenjepisa temeljiteje ukvarjali zlasti trije zgodovinarji.² V zadnjih letih je prišlo do nekaterih novih, deloma presenetljivih odkritij v zvezi z njegovim življenjem, npr. da ni bil upravičen do baronskega naslova ali da njegovi potomci živijo še danes,³ vendar ga še vedno poznamo predvsem po njegovih dejanjih in njegovi zapuščini, v prvi vrsti seveda po njegovem glavnem delu *Die Ehre Dess Hertzothums Crain*.

Že kar samoumevno se nam zdi povezati Valvasorjevo ime s pojmom »načrt«, »projekt«: med svojim relativno kratkim življenjem, 52 let, je ta izredni človek zasnoval obilo (dolgoročnih) projektov, kar nedvomno kaže na usmerjanje v prihodnost.⁴

Ko se je pri tridesetih letih vrnil z mladostnih potovanj, si je kupil kar tri gradove. Če se je v tem morda že pokazala, kot je opazil Reisp (prim. Reisp 1983: 95), žilica širokopoteznosti, ki ga je zaznamovala celo življenje, je s te poteze očitna tudi skrb za prihodnost, saj si je z nakupom dveh »odvečnih« gradov (v enem, na Bogenšperku, je živel z družino) zagotovil po eni strani gradbeni material (jemal ga je lahko iz takrat že porušenega gradu Lichtenberg) po drugi pa vir dohodkov, s katerimi je dejansko preživljal sebe in družino kakih dvajset let. Gre za mladega človeka, ki je moral že sorazmerno zgodaj vzeti življenje v svoje roke, saj njegova sicer premožna družina zanj ni skrbela, saj ni bil prvorojenec.⁵ Za nakup gradu Bogenšperk si je izposodil denar, s katerim očitno ni razpolagal oz. ga je pustil za druge namene. Še več: Valvasor svojega dolga ni nikoli odplačal. L. 1692 je moral prodati grad, ki je bil njegov dom, hkrati pa središče večine njegovih večplastnih dejavnosti, saj Bogenšperk še vedno ni bil v celoti v njegovi lasti (prim. Reisp 1983: 91–93; Golec 2007: 309–310). Tudi v tem primeru je polihistor torej napravil dolgoročno investicijo za prihodnost: odplačevanje dolga je trajalo kar dvajset let.

2 Peter von Radics (1836–1912), Branko Reisp (1928–2009) in Boris Golec (1967). Izbor njihovih glavnih del o Valvasorjevem življenju je naveden v literaturi. Golec še naprej temeljito raziskuje Valvasorjevo življenje, zapuščino, prednike in potomce.

3 Obe razmeroma novi odkritji dolgujemo Borisu Golcu. Prim. Golec 2007.

4 **načrt** 2. kar kdo namerava, želi narediti, uresničiti (SSKJ: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=na%C4%8Drt&hs=1)

5 Janez Vajkard je bil očetu Jerneju, ki se mu je rodil v drugi zakonski zvezi, 17. otrok, mami Ani Mariji, rojeni Ravbar, pa 12. Kot je bilo v tedanjih časih normalno, večina otrok ni preživela oz. je umrla v zelo rosnih letih. Domači grad Medija je prevzel Jernejev prvorojenec, sin iz prvega zakona Janez Karel, ki je kasneje, po smrti očeta in njegove druge žene, prevzel skrbništvo mlajših (pol)bratov in (pol)sestra, med katerimi je bil tudi Janez Vajkard.

Aprila 1687 mu je umrla prva žena, skoraj istočasno – nekaj tednov prej, meseca marca – z dvema majhnima otrokoma,⁶ a se je po slabih treh mesecih, julija istega leta, ponovno poročil (Reisp 1983: 101, 170; Golec 2007: 318). Z današnjega gledišča se to morda zdi nekoliko čudno oz. bi mu pripisali hladnost ali neobčutljivost, če pa se nekoliko vživimo v takratne razmere, je verjetnejša domneva, da Vajkard ni imel v mislih svoje osebne sreče, ampak predvsem varstvo svojih štirih še majhnih otrok (od 4 do 9 let), skrb za gospodinjstvo in nenazadnje tudi možnost pridobivanja novih potomcev. Vsaj v zadnjem se prav gotovo ni zmotil, saj je ravno njegov predzadnji otrok iz drugega zakona edini, ki je očetu zagotovil naslednike, kar smo izvedeli šele pred nekaj leti.⁷ Torej še en načrt, s pogledom, uperjenim v prihodnost, načrt o novem življenju.

Celo bivanje v Krškem, o katerem se v nestrokovni ali starejši literaturi večinoma govori kot o izjemno pustem obdobju, ko naj bi obubožani in bolni 50-letni Valvasor bolj ali manj čepel doma in razmišljal o minuli slavi (in *Slavi!*), je bilo v resnici razmeroma bogato: vsaj v načrtih, saj se polihistorju po izidu *Slave* dejansko ni nič več uresničilo. Kljub nedvomnim gmotnim težavam⁸ in zmeraj slabšim močem je polihistor, ki očitno ni izgubil svoje pregovorne vedoželjnosti in podjetnosti, celo v zadnjih mesecih življenja še vedno mislil na prihodnost: od svojega sodelavca, urednika in soavtorja *Slave vojvodine Kranjske* Erazma Franciscija,⁹ izvemo, da je imel v rokopisu že pripravljene kar tri nove publikacije,¹⁰ ki pa nikoli niso bile objavljene, morda prav zaradi neugodnih razmer v Krškem oz. zaradi zdravstvenih težav, ki jih Valvasor omenja že pred izidom *Slave*.¹¹ Na drugem mestu monumentalnega dela, v drugi knjigi, polihistor govori o načrtu izdelave velike zemljepisne karte Kranjske: iz njegovih besed je očitno, da načrta ni povsem opustil, čeprav bi namig na od Boga odmerjeno dolžino življenja tudi v tem primeru lahko dal misliti na morebitne zdravstvene probleme.¹²

6 Dva sinčka: eden je bil star 6 let, drugi pa šele nekaj mesecev.

7 Gre za hčerko Regino Konstancijo (1689 ali 1690–1755), ki je bila dolgo let prezrta, ko jo je zgodovinar Golec I. 2007 ponovno odkril, po njej pa vrsto še danes živečih potomcev. Prim. Golec 2007: 313; Golec 2014.

8 Čeprav finančno vseeno ni tako obubožal, kot se to včasih govori. O tem nas lahko prepriča že vpogled v inventar njegove zapuščine v Krškem. Prim. Černelič Krošelj 2004.

9 Prim. op. 24.

10 Kot izhaja iz besed urednika *Slave*, ki te načrtovane publikacije omeni na koncu seznama Valvasorjevih del v 6. knjigi, naj bi šlo za kar zahtevna in obsežna dela, eno s področja umetnosti (*Satirični Ovid* z nemškimi opisom in nad 170 bakrorezi), drugi dve pa tehnično-znanstvene narave: *Lumen naturae* (Luč narave) v desetih knjigah o eksperimentih samega Valvasorja in drugih znanstvenikov z različnimi snovmi (s steklom, barvami, testom itn.) in še obsežnejši *Flos physico-mathematicus* (Fizikalno-matematični cvet) v treh delih. Že sam seznam v tem zadnjem delu obravnavanih predmetov nam prikazuje, kako ambiciozni so bili polihistorjevi znanstveni načrti še leta 1687–1688, ko je Francisci domnevno sestavil to njegovo »bibliografijo«: v tem načrtovanem delu se »obravnavajo predvsem matematične stvari, namreč iz *astronomia, astrologia, geometria, arithmetica, stereometria, musica, optica, perspectiva, catoptrica, gnomonica, thaumatopoetica, statica, pyrobolica, pneumatica, hydraulica, scriptoria, architectura militari, architectura civili, mechanica, chymia, magia naturali, item de motu, de instrumentis mathematicis* in vse, kar je takšnega.« (Valvasor 1689: VI, 369–370; Reisp 1983: 265–266) Morda ni naključje, da na istem mestu, prav na koncu tega seznama in 6. knjige sploh, zaželi Francisci svojemu »milostnemu gospodu zaščitniku železno zdravje.« (Valvasor 1689: VI, 370)

11 Prim. npr. odlomek iz Valvasorjevega pisma Kraljevski družbi, datiranega 7/17. novembra 1687: »Še več bi sicer poskušal, ko bi bil mlajši, v meni je še živa vedoželjnost, a moči me nenadejano zapuščajo.« (Reisp 1987: 85)

12 »Zato sem narisal vsa mesta, vse trge, samostane in gradove in razen tega povsod tudi izmeril deželo z mojimi viatorijem in astrolabijem, ker sem imel namen, da bi ga dal radovednemu bralcu pred oči, kolikor mi bo BOG dal zato potrebno dolžino življenja in kolikor mi bo to dopuščal čas, katerega mi je doslej za izdelavo le-tega manjkalo.« *Massen ich selber**

Šele v zadnjih letih je bil izpostavljen zanimiv podatek, da je bilo v polihistorjevi posmrtni zapuščini v Krškem veliko, pravzaprav ogromno denarja v gotovini: kar 583 goldinarjev in 45 krajcarjev (Černelič Krošelj 2004: 19, 33; Golec 2007: 346).¹³ Ne vemo, zakaj je bilo pri hiši toliko denarja: ena od (najbolj mikavnih) možnosti pa bi bila seveda ta, da je polihistor načrtoval nakup česa pomembnega (prim. Golec 2007: prav tam). Morda druge hiše? Kakih novih, dragih instrumentov? »Matematičnih in drugih umetniških instrumentov«¹⁴ je bilo v sorazmerno majhni hiši presunljivo veliko, še sploh če njihovo količino primerjamo z neštevilnimi knjigami.¹⁵ Ali je to znak, da je polihistor nameraval še eksperimentirati in si je torej svojo prihodnost predstavljal med destilacijskimi in podobnimi napravami? Čeprav moramo biti seveda previdni z interpretacijami,¹⁶ bi se ta podatek odlično uskladil z nekaterimi drugimi doslej znanimi informacijami, npr. da se je tudi I. 1691, torej že dve leti po izidu *Slave* in dobro leto dni pred preselitvijo v Krško, še vedno dejavno posvečal naravoslovnim vprašanjem.¹⁷ Razširil pa je tudi relativno skromno meščansko hišo v Krškem¹⁸: je bil to morda spet načrt za prihodnost?

Sicer ne vemo, kako je Valvasor doživljal zadnje dni svojega življenja, kako in ali sploh je mislil na bližajočo se smrt. Ne bi me presenetilo dejstvo, da se je s smrtjo soočal na podoben način, kot ga sam v *Slavi* pripisuje grofu Herbardu von Auerspergu, ki se je leta 1575 odpravlja na boj proti Turkom. Čeprav se smrtne slutnje, ki se najprej polastijo njegovega konja, potem pa prestrašijo sina, nanašajo na morebitno smrt v vojski, medtem ko je Valvasor umiral doma in zaradi boleznj, pa menim, da bi utegnile biti besede, ki jih polihistor polaga v usta grofu Auerspergu, podobne tistim, ki jih je pred slovesom od družine izrekel on sam: To, čemur se nihče ne more izogniti, je treba samo premagati. Saj tudi ni pomembno, ali nekdo umre brž ali počasi: enkrat je pač treba.¹⁹ (Valvasor 1689: XV, 490)

alle Städte / Märckte / Klöster / und Schlösser / abgezeichnet / auch darneben überall das Land abgemessen / mit meinem Viatorio und Astrolabio (oder Stern-Netze) willens / eine grosse Land-Karte zu verfertigen. Welche auch dem curiösen Leser / so fern mir GOTT die Lebens-Frist dazu verleihet / und es meine Zeit / als an welcher mirs bisshero zu sothaner Ausfertigung gemangelt / zugiebt / ins künfftig will vor Augen stellen. (Valvasor 1689: II, 149)

- 13 Za primerjavo Golec navede, da je kupnina hiše v Krškem znašala 800 goldinarjev, tore le dobrih 30 % več.
- 14 Tako so imenovani v zapuščinskem inventarju. Žal je pri veliki večini le-teh danes nemogoče rekonstruirati, za kaj natančno gre, saj komisarji, zadolženi za izdelavo inventarja, v marsikaterem primeru sploh niso razumeli narave in namembnosti predmetov. Prim. Reisp 1983: 106–107; Černelič Krošelj 2004; Weigl 2004; Golec 2007: 346, 349. Golec med drugim pripomni: »Povsem očitno je, da inventurni komisarji mnogim niso vedeli ne imena ne namena, zato so preprosto opisali njihove zunanje značilnosti, kot denimo: 'sedem zelenih lesenih instrumentov v obliki piščali, od teh pet obitih z medenino.' Mednje so uvrstili tudi glasbila in razne predmete, kakor omarice in škatle, ki jih danes ne bi imenovali ne matematični ne umetniški in ne instrumenti.« (Golec 2007: 349)
- 15 V krškem inventarju je zabeleženih le kakih 30 knjig. Življenjepisci opozarjajo, da je velik del knjig – najbrž iz prostorskih razlogov – ostalo na Bogenšpergu tudi po preselitvi v Krško oz. da selitev dejansko ni bila nikoli končana. (Prim. Reisp 1983: 271; Golec 2007: 346) Med drugim preseneča tudi dejstvo, da med njimi ni nobenega izvoda Valvasorjevih del, kar pa Golec razlaga kot možnost, da je vdova le za obstoječe lahko uveljavila, da so njena last oz. njunih otrok. (Golec 2007: 348)
- 16 Ne vemo, koliko predmetov je Valvasor morda obdržal le zato, ker mu jih ni uspelo prodati (Golec 2007: 349).
- 17 To izhaja iz pisma člana londonske *Royal Society*, Georga Asheja, datiranega na Dunaju 28. junija 1691. (Reisp 2007: 16)
- 18 Iz listine namreč ni jasno, ali je za novo zgradbo poskrbel še stari ali že novi lastnik. (Černelič Krošelj 2004: 19, 33; Reisp 1983: 271; Golec 2007: 331)
- 19 *Das was kein Mensch meiden kann / muss nur überwunden seyn. Es ligt auch nichts daran / ob Einer bald / oder langsam / sterbe: es muss doch ein Mal seyn.*

3 Valvasor in prihodnost Kranjske

Če je težko ločiti Valvasorjevo življenje od življenja, obstoja Kranjske, velja isto tudi za misel o prihodnosti ljubljene rodne dežele. Njegovo življenje je namreč kar prepredeno z načrti v korist te dežele, torej z mislijo na njeno prihodnost: prav zaradi dveh takih med seboj povezanih dolgoročnih načrtov je polihistor tudi zaslovel, čeprav je za oba žrtvoval velik del svojega premoženja in si najbrž tudi uničil zdravje: ustanavljanje grafične delavnice na Bogenšperku in seveda pisanje *Slave vojvodine Kranjske*. Prvi je bil zastavljen že na začetku sedemdesetih let – zamisel o njem, kot sam pripoveduje na začetku svojega monumentalnega dela,²⁰ pa je najbrž nastala že prej med njegovimi dolgimi mladinskimi potovanji po svetu, uresničila pa se je l. 1678. Njegova delavnica je nato delovala kar nekaj let, vsaj do zadnje znane publikacije, ki je izšla na Bogenšperku.²¹ Drugi načrt je nastal že kmalu po uresničitvi prvega, konec sedemdesetih, najkasneje pa l. 1680, kot pripoveduje avtor sam.²² V celoti je bil izpeljan l. 1689, ko je bila v Nürnbergu na Bavarskem objavljena monumentalna kranjska »enciklopedija« v štirih delih. Gre torej za dva dolgoročna, daljnosežna načrta, oba z zasnovo približno enega desetletja. Pri obeh torej upravičeno govorimo o pogledu v prihodnost.

S svojimi uresničenimi ali šele načrtovanimi projekti, ki takorekoč že sami govorijo o prihodnosti in zato posredno seveda nagovarjajo nas, Valvasorjeve potomce, se veliki polihistor na več mestih tudi neposredno obrača na nas. S tem mislim na nas, ki danes beremo – v izvirniku ali prevodu – *Slavo vojvodine Kranjske*, ki je še vedno glavni medij, preko katerega lahko njen avtor vodi dialog z nami danes in ga bo vodil še jutri. Zato mu kar prepuščam besedo. Dojel je, da je prihodnost znanosti v dokazovanju na podlagi eksperimentiranja in ne v kompilacijskem pristopu, ki so se ga v tedanji srednji Evropi večinoma še držali in ki sta ga npr. uporabljala oba učenjaka, s katerima je najtesneje sodeloval: njegov mentor Janez Ludvik Schönleben²³ in njegov urednik Erazem Francisci:²⁴

Govoriti in pisati ni posebna umetnost, pridružiti se mora tudi dokazovanje.²⁵ (Valvasor, 1689: III, 415)

20 »Ko sem nato spet prispel domov v svojo domovino in sem tam uzrl ne le enaka, temveč veliko večja čudežna dela narave, se me je polastila želja, da bi nejevero in nevednost tujcev uknil z izčrpnim opisom Vojvodine Kranjske.« *Als ich demnach wieder heimgelange in mein Vaterland / und gleichwol eben dergleichen / ja noch wol grössere Wunderwercke der Natur daselbst erblickte: gewann ich Lust / die Missgläubigkeit und Unwissenschaft der Fremden / durch eine ausführliche Beschreibung dess Hertzogthums Crain / aufzuheben [...].* (Valvasor 1689, Posvetilo deželnim stanovom, str. 4, nenumerirana)

21 Zadnji deli, ki sta izšli na Bogenšperku, naj bi bili zemljepisni karti Koroške in Hrvaške, 1685.

22 »Spočetka, namreč še preden bi učeno delo blagopokojnega doktorja Schönlebna Carniolia antiqua & nova prišlo na beli dan, sem imel namen, da bi popisal samo naša naravna čuda skupaj z deželnimi zgodbami in jih okrasil z bakrorezi [...] potem [...] sem imel občutek, da je priporočljivo [...] da bi podal popoln opis vojvodine [...].« *Anfänglich zwar / ehe denn noch das gelehrte Werck dess seel. Doctor Schönlebens / nemlich sein Carniolia antiqua & nova, den Tag sahe / war ich gewillet, nur allein unsre Natur-Wunder / samt den Land-Geschichten / zu beschreiben / und mit Kupffern auszuzieren. [...] hernach [...] bedunckte mich rahtsam [...] [den Leser] mit einer völligen Beschreibung dess Hertzogthums [zu] ersättigen [...].* (Valvasor 1689, Posvetilo deželnim stanovom, str. 4–5, nenumerirani)

23 O razmerju med Janezom Ludvikom Schönlebnom (1618–1681) in Valvasorjem glej Reisp 1983: 77, 103, 156, 157.

24 O Erazmu Francisciju (Erasmus von Finx, 1627–1694) glej Baraga 1990. O njegovem sodelovanju pri Slavi vojvodine Kranjske glej Reisp 1983: 201–249.

25 *Reden / oder schreiben / ist keine sonderliche Kunst: es muss auch das Beweisen dazu kommen: [...].*

Menil je, da je prihodnost sporazumevanja med znanstveniki v živem jeziku, v njegovem primeru v nemščini, in ne več v latinščini.²⁶ Bil je prepričan, da znanost vedno napreduje, da torej zmeraj gleda v prihodnost:

[...] kajti knjige narave se še nihče ni tako v celoti naučil, da ne bi čas in lastna izkušnja njegovemu poznavanju narave mogla dodati še česa zanimivega [...]²⁷ (Valvasor 1689: III, 360)

Zaveda se, da je tisto, kar danes odkrijemo, lahko koristno zanamcem, torej za prihodnost:

[...] pri tem pa sem prav zares upal, da s tem delam prijetno uslugo ne samo sedanjemu učenemu svetu, temveč tudi potomcem, če bom odprl ne le zakladnice narave, temveč tudi vse druge značilnosti dežele.²⁸ (Valvasor 1689: Posvetilo deželnim stanovom, str. 4, nenumerirana)

4 Valvasor in naša prihodnost

Kljub temu, da je naše védenje v treh stoletjih v marsičem veliko napredovalo in da so torej nekatera Valvasorjeva stališča danes presežena, predstavlja njegova zapuščina izredno vrednost. Najmanj dva njegova podviga sta še vedno upravičeno v središču naše pozornosti: gre za plodova obeh zgoraj omenjenih projektov, torej *Slavo vojvodine kranjske* in njegovo rokopisno zbirko osemnajstih zvezkov umetniških grafičnih listov. Čeprav je oboje že dolgo priznано kulturno premoženje današnje Slovenije, gre vsekakor opozoriti, da sta oba projekta šele nedavno prišla do povsem nove veljave: *Die Ehre Dess Hertzogthums Crain* je namreč šele leta 2013, torej 324 let po izidu prve izdaje, v celoti izšla tudi v slovenskem prevodu,²⁹ zbirka listov pa je bila objavljena pod naslovom *Iconotheca Valvasoriana* pred petimi leti (Gostiša 2009). Domnevamo lahko, da bosta obe publikaciji prispevali k novemu raziskovanju o Valvasorju in njegovi zapuščini. Zaželjene bi bile tudi nove študije o njegovi – kljub objavi celotnega kataloga že pred skoraj dvema desetletjema – zelo malo raziskani knjižnici (prim. Kukulja, Magič 1995).

Ne glede na njegovo veliko ljubezen do domovine – ki je ni izražal samo z besedami, ampak jo dokazal z dejstvi – menim, da lahko vsi, ne glede na narodno pripadnost, politično, filozofsko ali versko prepričanje, poklic, družbeni status, spol ali starost, najdemo navdih v nekaterih Valvasorjevih lastnostih, ki jih bom ponazorila s po eno, v prihodnost usmerjeno mislijo:

– samozavest (Valvasor ni bil preskromen), hkrati pa zavest o lastnih mejah:

Vendar sem nakazal pot in pri tem storil veliko več kot kdorkoli pred menoj. Če bo sedaj to nadaljeval kdo drug in raziskal še več, bom imel vse razloge, da se mu bom zahvalil.³⁰ (Valvasor 1689: IV, 555)

²⁶ Valvasor 1689: Posvetilo deželnim stanovom, str. 4, nenumerirana.

²⁷ [...] denn das Buch der Natur hat noch keiner so gänzlich ausgelernt, dass nicht die Zeit, und eigne Erfarniss, noch immerzu seiner natürlichen Wissenschaft was Merckwürdiges sollte zusetzen können: und solches Natur-Buchs seynd die hohen Gebirge nicht die schlechtesten Blätter.

²⁸ [...] gänzlich hoffend / dass nicht allein gegenwärtiger gelehrten Welt / sondern auch den Nachkommen / ein angenehmer Dienst wiederführe.

²⁹ Gre za projekt *Studia Valvasoriana*: Valvasor 2009–2013. Slovenski prevodi v prispevku izvirajo iz te izdaje. Paginacija je ista kot v izvorniku, razen zelo majhnih, zanemarljivih razlik.

³⁰ Jedoch habe ich den Weg gezeigt / und das Meinige / ja ein Mehrers hierinn / als sonst noch keiner / gethan. Kanns aber ein Andre weiter bringen und ein Mehrers erkündigen; werde ich Ursach bekommen / ihm dafür zu dancken: [...]. Odlomek se sicer nanaša na Valvasorjevo raziskovanje podpeške jame, lahko pa velja za vse njegovo raziskovalno delo sploh.

– resnost, znanstveni pristop:

Kajti jaz* nisem navajen razglašati kaj kot gotovo, česar nisem sam videl in izkusil.³¹ (Valvasor 1689: II, 232)

– kljub težkim časom tudi strpnost:

[...] kajti v vseh religijah in stanovih obstajajo pobožni in zli.³² (Valvasor 1689: XIV, 288)

Nas, ki smo zbrani tu na tem seminarju in ki se torej tako ali drugače ukvarjamo z raziskovanjem, morda prav posebno nagovarja znana in pretresljiva Valvasorjeva izpoved iz tretje knjige, ki je nekak povzetek njegovega lika kot raziskovalca in človeka: vedoželjnost, podjetnost, požrtvovalnost. Naj mu kar prepustim besedo in s tem tudi zaključim:

Brez nečimrnega slavohlepa in bahanja priznam, da me je vse moje žive dni kurioznost ali radovednost in vedoželjnost držala med svojimi ostrogami in me venomer spodbadala k možnemu raziskovanju naravnih redkosti ali skrivnosti. Kjerkoli sem uspel izvedeti za kakega vedoželjnega moža, tja sem potoval in mi nobena pot ni bila predolga, niti nevarnost prevelika, noben trud pretežaven; upanje, da se bom kaj nenavadnega naučil in izvedel, mi je osladilo vse kisló.³³ (Valvasor 1689: III, 416–417)

Dragi Sanji Pirc se iskreno zahvaljujem za pregled besedila.

Viri

- GOSTIŠA, Lojze (ur.), 2009: *Iconotheca Valvasoriana*. Ljubljana, Zagreb: Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Zagrebška nadškofija, Biblioteka Metropolitana
- VALVASOR, Johann Weichard, 1689: *Die Ehre Dess Hertzgothums Crain*. Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter. Faksimilirana izdaja 1970–1972: Ljubljana, München: Mladinska knjiga, Rudolf Trofenik.
- VALVASOR, Johann Weichard, 2013: *Čast in slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Zavod dežele Kranjske.

Literatura

- BARAGA, France, 1990: Erazem Francisci redaktor Valvasorjeve *Slave*: Andrej Vovko (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300-letnici izida Slave vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve *Slave*. 112–142.
- ČERNELIČ KROŠELJ, Alenka, 2004 (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško.
- GOLEC, Boris, 2007: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis/Historical Review* 61/3–4. 303–364.
- GOLEC, Boris, 2014: Valvasorjevi potomci do danes in njihov odnos do znamenitega prednika. *Studia Valvasoriana*. Ljubljana (v tisku).
- KUKOLJA, Božena, MAGIČ, Vladimir (ur.), 1995: *Bibliotheca Valvasoriana: Katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana, Zagreb: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.
- von RADICS, Peter, 1910: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*. Laibach: Verlag der Krainischen Sparkasse.

31 [...] als der ich* nichts / für gewiss anzugeben gewohnt / was ich Selbst nicht gesehn und erfahn.

32 [...] sintemal es / in allen Religionen und Ständen / Fromme und Böse giebt.

33 Ich bekenne / ohne eitle Ruhm-Sucht und Jactantz / dass mich alle meine Lebtag die Curiositet / oder Wiss- und Erfahr-Lust / zwischen ihren Sporen gehabt / und auf möglichste Untersuchung natürlicher Rariteten / oder Geheimnissen stets angehauen / als einen grossen Liebhaber aller freyen / und natürlichen Künste. Wo ich nur einen curiosen Mann in Erfahrung bringen können / da bin ich hingereiset / und ist mir kein Weg zu weit / noch die Gefahr zu gross / noch die Mühe zu verdriesslich gewest: die Hoffnung / etwas Ungemeines zu erlernen und erkündigen / hat alles Saure versüsst [...].

- REISP, Branko, 1983: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- REISP, Branko, 1987: *Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society/The Correspondence of Janez Vajkard Valvasor with the Royal Society*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.
- REISP, Branko, 1990: Dosedanje raziskave o Valvasorju in nekatera odprta vprašanja. Andrej Vovko (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave. 17–31.
- REISP, Branko, 2007: Novejša spoznanja o Valvasorju. *Glasnik Slovenske Matice* 2005–2007/1–3. 10–19.
- VOVKO, Andrej (ur.), 1990: *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave.
- WEIGL, Igor, 2004: Pri Valvasorju doma. Alenka Černelič Krošelj (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško. 13–17.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, I–IV (SSKJ), 1970–1991. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Elektronski viri

<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

http://www.uszs.gov.si/fileadmin/uszs.gov.si/pageuploads/ikonoteka_valvasor.pdf

http://www.dezela-kranjska.si/index.php?option=com_content&view=article&id=66&Itemid=105